

Роз Г. В.

Інститут сходознавства імені Ю. Кримського НАН України

РОМАНІСТИКА ДЖЕНГІЗА ДАГДЖИ: СПРОБА МОВНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПАМ'ЯТТЕВОГО ДИСКУРСУ

У пропонованій статті простежується та досліджується концепт культурної пам'яті, конструйований як спроба прочитання минулого через його репрезентацію та осмислення у художній літературі на прикладі роману "Часи лихоліття" кримськотатарського письменника Дженгіза Дагджи. Визначається вплив названого концепту на світоглядні позиції самого письменника та, як результат, на формування поняття національної ідентичності в цілому. Основне завдання вбачається в установленні та розгляді мовних маркерів для ідентифікації пам'яттєвого дискурсу романістики Дж. Дагджи, зокрема його роману «Часи лихоліття». Увагу зосереджено на спробі окреслити специфіку становлення та самоідентифікації кримськотатарської нації через її оповідь. Саме через неї промовляє культурна пам'ять поколінь.

Ключові слова: роман, кримськотатарська література, Дженгіз Дагджи, турецька література, пам'яттєвий дискурс, мова, ідентичність.

Постанова проблеми. Поява будь-якого художнього нарративу інтенційно та ситуативно зумовлена. Роман «Часи лихоліття» (тур. «Korkunc Yillar») Дженгіза Дагджи, безумовно, став текстурально оприявленим результатом інтелектуальних мандрівок кримськотатарського письменника у часі та просторі, та, що найголовніше, спробою окреслення мовних маркерів для ідентифікації пам'яттєвого дискурсу.

Привернення уваги до замовчуваної впродовж довгого часу теми депортації кримського татарського народу, довготривалих поневірянь, а втім і до питання конструювання національної ідентичності через наріжні категорії пам'яттєвого дискурсу в контексті художньої літератури актуалізує тему пропонованого дослідження визначаючи низку пріоритетних завдань, а саме, фокусує увагу в рамках обраної для дослідження проблеми на трьох важливих концептах: пам'яті, мові, ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За визначенням В.Малахова, дискурс – це «закріплений у мові спосіб упорядкування соціальної реальності» [6, с. 122]. Т. ван Дейк, в свою чергу, наголошує, що «справжнє розуміння дискурсу залежить від зміни когнітивних характеристик учасників мовної комунікації та від контексту» [4, с. 312]. Таким чином, звернення до дискурсивної складової покликано тією обставиною, що саме поняття «пам'ять» цілком інтегрується та підпадає під поняття дискурсу, і, як зазначає Киридон А., «входить у систему різних дискурсів – наукових, політичних, культурних і цілої низки інших» [7, с. 187]. Загальновідомо, що орга-

нізуючою основою універсуму пам'яті є мова, яка, в свою чергу, є системоутворюючою субстанцією ідентичності. У цьому сенсі ми маємо на увазі, що феномен ідентичності корелюється з категоризацією дійсності. Крім того, пам'ять може виступати маркером ідентифікації особистості, що й простежується на прикладі еволюції образу головного персонажа роману «Часи лихоліття». Власне й тому через мову здійснюється символічне маркування пам'яттєвого простору. Адже як наголошує Л. Нагорна, «саме у мові в концентрованому вигляді відбиваються особливості суспільної свідомості, звички, традиції, норми та цінності» [7, с. 4].

Переконливим свідченням життєвості нації за рахунок збереження та відтворення культурної пам'яті через літературу з метою збереження націєпростору та власної ідентичності, на правду, може слугувати творчість відомого кримськотатарського письменника Дженгіза Дагджи, котрому за примхами долі довелося жити і працювати в екзилі на теренах Великобританії, артикулюючи турецькою мовою історію кримськотатарського народу. Прикметно, що вже з назв окремих романів письменника окреслюється ідейно-тематичне наповнення творів Дж. Дагджи: «Часи лихоліття» (1954); «Вони теж були людьми» (1958); «Дні страху та смерті» (1962); «Ті землі були нашими» (1966); «Повернення» (1968); «Немовлята, повішені на гілці мигдалю» (1970); «Холодна вулиця» (1972); «Листи до матері» (1988); «Такий самий, як і я» (1988); «Подорожні» (1991); «Ми разом здолали цей шлях» (1996). Як зазначає О.Кульчинський, «Своєрідний інтернаціоналізм

письменника, пустивши своє коріння на ґрунті ностальгії за втраченою Батьківщиною, допоміг сформуватися йому як автору, позбавленому ідеологічного пристосуванства та зайняти власне місце у сучасній турецькій літературі» [17].

Прочитання минулого через його репрезентацію, зокрема й мовну, та осмислення в художній літературі найпродуктивніше обґрунтовує й розкриває табуйовані моменти історії, структуруючи історичний досвід та актуалізуючи питання відповідальності. Намагаючись вирішити основну проблему – самоідентифікації особистості кримського-татарина в умовах нав'язування чужої культури репресивного характеру, – письменник звертається до історії, описуючи жахливі факти депортації кримських татар та поневіряння знедоленого народу на засланні.

В українському літературознавстві знаходимо поодинокі розвідки, присвячені творчості відомого кримськотатарського письменника, зокрема це стаття О. Кульчинського під назвою «Кримський міст у турецькі виміри», що вийшла в інтернет-виданні «Літакцент». Над російським перекладом мемуарів «Рефлексії» Дагджи працювала професор-літературознавець Аділе Емірова, а один із ключових романів «І вони теж були людьми» переклав відомий поет Юнус Кандим на кримськотатарську мову. Серед турецьких дослідників спостерігається більш активне зацікавлення творчим доробком Дагджи та його інтерпретацією у контексті розвитку сучасної турецької літератури. Найоб'ємніше дослідження творчості письменника, на наш погляд, займався турецький дослідник Іса Коджакаплан, він підготував наукову розвідку «Літературний голос Криму: Дженгіз Дагджи», що вийшла друком у 2010 році [15, с. 3]. На окрему увагу заслуговують наукові розвідки Саліма Чоноглу, Серкана Акпинара, Гьокхана Бахаргюля, Гаміта Чіфтчі, Ісмаїла Дінчера, що оформилися у дисертаційні дослідження та вийшли друком у Туреччині [15, с. 15]. За теренами Туреччини літературним аналізом прози Дж. Дагджи займався польський тюрколог Павел Томашек. Пострадянські критики, як пише О.Кульчинський: «у контексті відродження тюркської ідентичності в країнах колишнього СРСР ставлять його [Дженгіза Дагджи] в один ряд з іменами киргиза Чингіза Айтматова та казаха Олжаса Сулейманова» [17].

Мета даної статті – дослідити концепт культурної пам'яті, конструйований як спроба прочитання минулого через його репрезентацію та осмислення у художній літературі на прикладі

роману “Часи лихоліття” кримськотатарського письменника Дженгіза Дагджи.

Виклад основного матеріалу . Увесь життєвий шлях Дженгіза Дагджи – окреслений випробуваннями російської окупації, примусовим служінням у збройних силах, жахливими умовами перебування у німецькому полоні та трудових таборах, а далі служінням у «Східному Туркестанському легіоні» на стороні німців, які закінчилися після чергових поневірянь у Німеччині, а згодом в Італії, у таборі для інтернованих у Шотландії – можна визначити як шлях до самоусвідомлення, самовизначення та самоствердження, що вповні відобразилося і на творчості письменника. Основні доміанти індивідуального стилю Дж. Дагджи репрезентуються вражаючою пластичністю образів, переконливістю психологічних мотивацій, динамізмом сюжету, співмірністю композиційних частин. Автобіографічність окремих романів письменника вказує на спробу через свій індивідуальний досвід визначити та проаналізувати координати порубіжної свідомості. Відтак, культурне минуле, успадковане від народження, постійно перебуває у взаємодії з новими культурами, що, безумовно, особливим чином впливає на формування самосвідомості та самовідчуття. Теоретично обґрунтовуючи зазначену тезу, звернімося до влучного коментаря відомого німецького філософа Курта Хюбнера, котрий, досліджуючи питання ідентичності зазначає: «ідентифікація з нацією не є актом волі чи вільного вибору. Це – доля. Людина з рідною мовою, дитинством та юністю, що накладають на неї глибокий відбиток, вже фактом свого народження, належить своїй нації, і неістотно, чи мова йде про нації мононаціонального чи багатонаціональної культури, чи про культурну націю» [11, с. 345]. Більше того, навіть у випадках зміни національної приналежності, зв'язок зі своїм походженням залишається незмінним, а нова ідентифікація сприймається як зв'язок з попередньою, породженою долею.

Народився Дж. Дагджи в «горах Гурзуфа у березні 1919 року» [17]. Ще в дитячі роки, проведени в с. Кизилташ (нині с. Краснокаменка Ялтинського району), письменнику довелося відчувати на собі всі «принади» радянського режиму починаючи від голоду 1921 р., принижень та переслідувань, а далі й депортації односельчан. Досвід страшного лихоліття назавжди вкарбувався у пам'ять дитини і набув переосмислення у творчості письменника, актуалізуючись кожного разу в новому романі Дж. Дагджи як супротив проти насилля, що став одним з найбільших зло-

чинів проти кримських татар за всю історію ХХ століття. Яскравим свідченням травматичного сприйняття автором історичного минулого може слугувати наступна цитата з роману «Часи лихоліття»:

«– Садик, поглянь-но! Мінарет рушиться!

Я стрімко повернувся. Мінарет раптом так похитнувся, що в середині мені все здригнулося... Серце калатало й руки тремтіли, я схопився за Сулеймана. Між тим він реагував інакше, навіть не дивився у мій бік. Він з неабиякою цікавістю, неначе дитя, розглядав цю картину.

– Падає! Падає!

Я знову глянув. Мінарет мечеті Токал щез. А з ним і чарівна краса садів. Через зелені обриси дерев стрімко вгору пробивався стовп пило-диму. Мене охопив жах. Мінарет було зруйновано, знищено: в середині мені ніби щось обірвалося, серце зойкнуло. Спершу хотів бігти. Куди? Навіщо? Не відав! Життя втратило будь-який сенс. Сулейман, будинки на вулиці, школа – все в сум'ятті пливло перед очима, втрачаючи значення. З мінаретом мені ніби й життя урвалося. Не пам'ятаю, як я вибіг з класу та спустився сходами. Закарбувалося лиш, як біг вулицями без упину, а по щокам градом котилися краплі поту. Я вскочив до хати й припав до ніг матері» [12, с. 14].

Наведені рядки очевидно підштовхують до висновку, що наполегливий пошук культурної ідентичності як імунітету від загрози «змаргіналізуватися» промовисто артикулюється письменником у літературних творах.

Батько Дж. Дагджи зазнав переслідувань радянської влади, був політичним в'язнем, відтак життя малого Дженгіза було повне поневірянь. До вузу юнак вступив в 1938 р. на педагогічний факультет Акмесджідського (Симферопольського) інституту, однак в життя втрутилась Друга світова війна, хлопця забрали воювати на українському фронті. Під час невдалої сутички з ворогом Дагджи потрапляє у полон до німців, тривалий час перебуває у таборі для полонених спочатку в Кіровограді, а потім в Умані, де був заготований воювати на боці німців у складі так званого «Туркестанського легіону».

Репрезентації та інтерпретації пам'яттєвого дискурсу. Перші вірші, оповідання, публіцистичні нариси, репортажі Дагджи друкувалися кримсько-татарською мовою у газетах та журналах ще довоєнного Криму. Як зазначає письменник у своїх спогадах, з його пера вийшло «(...) 26 прозових творів, більша частина у жанрі роману: «Часи лихоліття», «Коли втрачаєш батьківщину», «Вони теж були

людьми», «Немовлята на гілці мигдалю», «Змерзла вулиця», «Листи до матері», «Ми разом пройшли цей шлях», «Юний Тімучін», «Такий як і я», «Дні смерті та страху». Дещо окремішньо представлено три оповідання, марковані «англійською» тематикою, це – «Пес пана Маркоса Бартон» (Bay Markus Burton'un Köreği), «Остання подорож пана Марпле» (Bay Marple'nin Son Yolculuğu), «Ой, Маркосе, ой» (Oy, Markos, oy) [18].

Перебуваючи в екзилі, Дагджи наполегливо продовжує писати, твори письменника почали виходити друком у Туреччині в 1957 році завдяки сприянню та підтримці редакційної колеги відомого літературного часопису «Варлик» в особі Яшара Набі. Згодом письменник підписав угоду про співпрацю з авторитетним видавництвом «Отюкен Яйинлари», в якому вийшли друком майже всі прозові твори Дж. Дагджи. Редагуванням прози Дженгіза Дагджи займався відомий турецький поет Зія Осман Саба. Зважаючи на ці обставини, цілком вмотивовано окреслюється тема пантюркізму у більшості прозових творах письменника. Приміром у романі «Часи лихоліття», наштовхуємося на наступний опис ситуації, коли від наглої смерті головного героя рятує його походження, причому свідчення кримсько-татарської етнічної приналежності не викликає бажаної реакції, однак акцентування на тюркському походженні стає вирішальним для Садика Турана:

«– Большевік?

– Ні...

Я намагався пояснити офіцеру, хто я за національністю:

– Татарин... татар... Я – татарин.

Він не зрозумів мене. А вже за мить його накуплене обличчя дещо полагіднішало.

– Я татарин... Тюрк... тюрк... – насилу вимовив я.

Зараз він вже посміхався, а коли повернувся до свого підлеглого, що лежав на землі поранений, гукнув:

– Eine Turkische officiere. Herr leutnant! Turkische officiere!..

Потім офіцер змірив мене поглядом, посміхнувся, а далі продовжив напівнімецько-російською:

– Хороши солдат, ти хороши. Zeher gut солдат, – мовив і потиснув руку» [12, с. 95].

Ідея самоідентифікації, а певним чином і популяризація ідей пантюркізму у творчості Дагджи, звісно знайшла відгосок в турецькому літературному дискурсі націоналістичного спрямування.

Дагджи отримував всебічну підтримку турецьких письменників у виданні його творів на теренах Туреччини. Неодноразово письменник отримував й урядові нагороди. Приміром, у 1993 р. Дж. Дагджи був нагороджений дипломом ILESAM від Турецької асоціації вчених та письменників за значний внесок у розвиток тюркських літератур. До Великобританії письменник переїхав у 1974 році, де решту свого життя мешкав у передмісті Лондона Вімблдон, помер письменник у 2011 році. Поїхати до рідного Криму йому так і не вдалося, лише завдяки ініціативи колишнього прем'єр-міністра Туреччини Агмета Давутоглу та інших турецьких та кримськотатарських урядовців, тіло письменника було передано землі в рідному селищі Кизилташ.

Дж. Дагджи у всіх своїх романах зображує історію життя людей, котрі з народження мешкають на мальовничих кримських просторах з глибокою любов'ю в серці до своєї рідної неньки-землі. Образ землі для селянина священний, і як матір не уявляє себе без рідної дитини, так і кожен кримчанин не може уявити свого життя не на рідній землі. Відтак, тема священної землі набуває нового прочитання і значення для кожного, хто вимушено мусить залишити свій рідний край і за вигодою долі опинитись приреченим до поневірянь на чужині. Прив'язаність до рідної землі цілком обґрунтована, адже це заповітний спадок, що переходить від покоління до покоління, годує і загартовує, виховує і надихає. Крім того, образ батьківщини ототожнюється з образом землі, котрий кожна людина плекає у своєму серці протягом всього життя, відтак герої романів Дагджи ладні віддати життя заради звільнення своєї батьківщини, землі, у якій поховано їхніх вчителів та батьків. Романи Дагджи автобіографічні. Письменник впродовж всього свого життя пером і словом боровся на чужині. І як влучно зазначає у своєму дослідженні турецький літературознавець С. Чоноглу: «земля є місцем культурної пам'яті, змістом та метою до існування» [13, 56]. Недивно, що темі землі присвячено стільки уваги в романах письменника: «Наш народ любив свою батьківщину, свою землю більше за все на світі. Вбила німота наша, ми мовчали. Погоджувалися зі всім, терпіли наругу й несправедливість заради можливості продовжити існування на рідній землі, землі своїх батьків та дідів» [12, с. 68].

Самосвідомість письменника підштовхувала «промовляти» (термін Г.Бгабгви) рідною мовою, про що свідчить спроба автора писати свій перший роман «Часи лихоліття» кримськотатарською

мовою. Однак усвідомлення неможливості друкувати свої твори рідною мовою і бути почутим серед свого народу спонукає Дагджи перейти на турецьку. Власноруч письменник перекладає свій перший роман турецькою мовою і всі наступні твори продовжує писати винятково турецькою. Необхідно зазначити, що програмний твір «Часи лихоліття» увійшов до обов'язкового переліку творів, рекомендованих Міністерством освіти Туреччини до вивчення у середніх та вищих навчальних закладах. Важливе місце у творчості письменника займають мемуари – це п'ять щоденників автора, об'єднані однією назвою «Рефлексії» (тур. Yansimalar), які виходили друком в період з березня 1985 року по грудень 1992 року. Сам письменник неодноразово у своїх листах наголошував, що він кримськотатарський митець, котрий пише турецькою мовою. Як зазначає дослідник творчості Дагджи Аділе Емірова, мемуари письменника є важливим як художнім так і історичним джерелом, у «якому відобразилися факти біографії письменника, портрети історичних діячів, феномени культури, політичні події того часу, зокрема перебудова в СРСР, референдум у Криму 1992 року» [15].

У фокусі уваги письменника значне місце займав літературний процес довоєнного Криму, у своїх роздумах письменник звертається до творів таких письменників як Джавтобелі, Ешреф Шемії-заде, Шаміля Аладіна та інших.

Трагізм становища письменника у таборі артикулюється у оповіді головного героя Садику Турана через напружений діалог із Всевишнім, роздуми над тяжкою долею та жахливими випробуваннями, складні та суперечливі переживання. Екзистенціалізм як основа світогляду не приносить полегшення, однак нашоухував на з'ясування обставин та підводив до розуміння, що особиста трагедія – частина загальної трагедії світу; додавав певності жити у стані постійного опору, сили для якого письменник черпав у незгасній любові до свого рідного краю та багатостраждального народу.

Табірна доля, пекучий досвід лихоліття війни не пригнітили таланту, любові до рідної землі, до людини. Внутрішня свобода, як художній ідеал, безкомпромісна вимогливість до себе спонукають автора до власного вирішення проблеми ідентичності, адже аналізуючи цей концепт, як зазначає Р.Жангожа, ми фактично звертаємося до проблеми соціального конструювання реальності. Прикметно, що працюючи над романом «Часи лихоліття», автор намагається визначити місце

кримськотатарського народу в історичному просторі, інтерпретуючи його.

Роман «Часи лихоліття» поділено на фрагменти, принцип зв'язку між якими – монтаж. Це листи різного авторства: епістолярій Мегмета з Аргентини до Садика Турана, котрий тимчасово мешкає в Римі, і відповідно листи-відповіді самого С.Турана з розлогими ретроспективами в минуле, сповненими меланхолійною ностальгією спогадів про дитинство в рідному Криму, котрі змінюються описами лихоліття війни з нелюдськими випробуваннями в таборі для полонених. Композиція твору обрамлена авторською оповіддю персонажа Дженгіза (власне автора), котрий у відповідності до авторського замислу і сюжету зовсім випадково зустрічається з Садиком у Римі, а після недовгої зустрічі намагається відшукати свого земляка, однак в оселі його помешкання зустрічає стареньку пані, яка лиш переказує вітання від зниклого Садика і в якості його прохання люб'язно передає Дженгізу жмутки писаних листів. У центрі роману – образ людини, безнадійно закоханої у рідну землю, вразливої до чужих страждань, сприйнятливої до краси і водночас здатної до самозаглиблення, людини, близької авторові за душевним складом. Вустами героя письменник неодноразово рефлектує свої почуття в тексті, адже й сам персонаж, як і Дж. Дагджи, пише мемуари з однойменною назвою «Рефлексії».

Прикметно, що у мемуарах письменник розповідає про свою творчу лабораторію, розмірковуючи над проблемами та жахливими потрясіннями, що переживає людина у ХХ столітті. До коло основних проблем, що бентежать головного героя і власне письменника, ввійшли проблема війни та геноциду, винищення одного народу іншим. Окрім того, у фокусі уваги Дж. Дагджи питання самовизначення (ідентифікації), що постає наріжним концептом всієї його прози. Письменник уважний до внутрішнього світу героя, до його думок і переживань, до форми викладу – наскрізного внутрішнього монологу, нюанси якого корелюються з особливостями життєвого матеріалу. Вустами героя, письменник розмірковує: “Знову у холодному поту до самого ранку. Форма ворога! ...Хто ворог? Чи не ви, товаришу Шишков?... Це ви підло захопили наш рідний край, запаморочили нещасний люд брехнею! Підкорили нас і поставили у повинність! Щоб володіти землею чи майном, сповідувати свою віру – мали ми спершу запитувати дозволу у вас! Ми не чинили опір, спокійно здали зброю і підкорилися. Подумати тільки, цей волелюбний народ, закоханий у свій рідний край, – здався. Ми склали зброю. А ви? Щойно

ступили на нашу землю – полилася кров. Ви зруйнували все: від мінаретів до шкіл. Позбавили нас життя. Наші джерела, криниці – занедбали! Мармурові палаци – перетворили на стійла. Для вас нема нічого святого! Коли муедзин піднявся на мінарет, щоб прочитати езан, сп'янілі від крові та алкоголю солдати заради нової медалі на груди чи просто задля розваг стали провадити військові вчення в акурат до цієї години» [12, с. 187].

А вже наприкінці роману голос письменника дедалі гучнішає, що передається емоційним напруженням головного героя, який вкотре поринув думками у травматичне минуле: «Цей спогад закарбувався мені на все життя, хоч і дитиною я був, тринадцять років мав лишень... Ми з батьком крадькома пройшли через гори, що височіли понад Ялтою, уважно стежачи попри відстань, за тим лиходійством. Спостерігали з ненавистю, що спіпить тих, у кого відібрали землю рідну. Якби цю дикість варварів побачили представники котрогось з африканських народів, переконаний – волосся дибом їм стало на голові від жаху. Ці кляті міліціанти, діти розпусниць лихих, як ті звірі ненажерливі, просто на очах батьків рвали одяг бідолашних цнотливих дівчат і чинили наругу просто на очах батьків. (...) А ще пам'ятаю жіночку, бідолашна, вона зовсім втратила розум, коли сідала на пароплав, що відходив, у розпачі вона, далекі, хотіла випустити любе дитинча просто у воду, аби те прибилося до рідного берега.

Запитаєте, що у мене в душі?! Здавалося б, та зовсім не шляхи-дороги далекі, чи форма німецька. В мені ці безталанні жінки, ці діточки – відгомін жаху. (...) Господи, чому ти створив татарський народ таким милосердним, наділив його чистою душею! Чому позбавив можливості воювати за рідну землю, протистояти ворогу і вмерти за рідний край! Серце не витримує, я не можу тримати ці спогади. Швидше б повернутися до готелю, щоб продовжити роботу над “Спогадами”. Не прогавити б життя. Направду, не прогавлю, бо є порятунок. Адже спогади – це моє життя» [12, с. 245].

Важливим ідеологічним концептом творчості Дагджи турецькі дослідники називають проблему тюркізму як прояву ідентифікації. За твердженням турецької дослідниці творчого доробку письменника Себіне Абід, «Дж.Дагджи пріоритетним для себе визначає приналежність до тюркського роду, а свою кримськотатарську етнічну приналежність визначає як субетнічність» [13, с.79]. Підтвердженням цього може слугувати наступна цитата з роману «Часи лихоліття»: “Тебе народила ця земля. Багате минуле великого народу – частинка

тебе. Наші мінарети височіють від Бахчесараю до Кашгару. Називають нас і татарами, і черкесами, і киргизами, і узбеками, і азербайджанцями і каракалпаками, і чеченцями, і уйгурами, і кабардинцями, і башкирцями. Все це омана! Єдиного моря не поділити. Всі ми тюрки-татари. Серце твоє відчуває, як і відчуває серце казаха чи киргиза. Слухайся свого серця та в діях своїх керуйся ним. Не піддавайся оманливим чарам цього світу» [12, с. 27]. Садик не лише син своїх батьків, а й вірний син своєї землі, що цілком свідомо розуміє всю відповідальність перед народом. Батько виховував свого сина відповідним трибом і неодноразово наголошував, що якщо він народився на цій землі то має безпосередню відповідальність перед своїм народом та своєю батьківщиною. «Минуле нашого краю – це наша пам'ять, наше єство», – неодноразово наголошував батько Садика. Як підтвердження цих постулатів у наступних розділах роману зіштовхуємося з цікавою сценою діалогу, коли Садик прибуває до Східно-туркестанського легіону: «– Чи є серед вас хто з татар, друзі? Киргиз, що стояв неподалік кинув: Татар нема! А чоловік з іншого кутка, не відриваючи очей від гри, додав: “Невже ти не пам'ятаєш, що казав нам той чоловік. Всі ми з Туркестану, а хто татарин чи киргиз – неважливо!.. Хіба Токай-бей, котрий прибув з Берліну, не казав про те саме. І де ти був, що прогавив. Всі ми з Туркестану, брати ми по крові та й крапка. Гарно він так сказав, переконливо. Ось побачиш, не залишишся й жодного російського гяура на землях Туркестану» [12, с. 242]. Письменник досить емоційно описує свій травматичний досвід, артикуючи колективну пам'ять всього народу через події життя своїх героїв, для котрих характерними стають такі сигнали травми, як «вибух емоцій», «поринання у минуле», «повторення як зациклення» (терміни введені в обіг Гаді Бенезером у контексті вивчення культурної пам'яті).

Майже у всіх романах «Кримського циклу» письменник наголошує, що ретроспективне та перспективне розуміння своєї історії стає ціннісною передумовою для активного втручання в життєвий процес та структуру суспільної динаміки. Саме в дискурсі (просторово-часовому континуумі) певної культури відбувається становлення особистості, пошук власних виняткових цінностей, знайомство з традиціями та формування світоглядних орієнтирів. А ключове питання щодо національної ідентичності виникає у трьох аспектах, зокрема: хто ми є, звідки ми і, власне, ким маємо намір стати. Тобто ідентичність формується в процесі осмислення свого минулого, свого теперішнього стану та очікуваних перспектив. Національна ідентичність виступає у якості сукупного результату минулого, і одночасно, як орієнтація відносно майбутнього [7, с. 56]. Виходячи з таких міркувань, своє завдання кримськотатарський письменник Дж. Дагджи вбачав у приверненні уваги до повсякчас приховуваних через низку очевидних ідеологічних причин та історичних обставин, важливо значущих заглибин національної культури, з яких, як доречно зазначає Г. Бгабга, «можуть винирнути альтернативні сили та аналітично опозиційні можливості – (...) нові суспільні рухи, “політика різниці”, що надають нового значення та визначають нові напрями процесу історичної зміни» [3, с. 738].

Висновки і перспективи. Актуалізація пам'яттєвого дискурсу в романістиці Дж. Дагджи уможливується за рахунок мовної репрезентації спочатку кримськотатарською, а далі через неможливість бути надрукованим на теренах рідної землі турецькою мовою. Адже саме мова відображає певний спосіб кодування історичного буття в пам'яті. Пам'ять артикулюється в мові, базується на мові та структурується лінгвістичними практиками, і саме завдяки мовним смислам чи значенням усвідомлюється її носіями, конструюючи в них спільне світосприйняття для засвоєння та розуміння свого минулого.

Список літератури:

1. Ассман А. Простори спогаду: форми та трансформації культурної пам'яті. Київ: Ніка-Центр, 2012. 440 с.
2. Ассман Я. Культурная память: письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 368 с.
3. Бгабга Г. Націєрозповідність. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / М.С. Зубрицької. Львів: Літопис, 2001. 832 с.
4. Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация: Сб. работ/ под. Ред. В.И.Герасимова – Москва: Прогресс, 1989. 380 с.
5. Киридон А.Л. Гетеротопії пам'яті: теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті. Київ: Ніка-Центр, 2016. 320 с.
6. Малахов В.С. Национализм как политическая идеология. Москва: КДУ, 2010. 230 с.
7. Нагорна Л.І. Історична пам'ять: Теорії, дискурси, рефлексії. Київ: ІІЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2012. 328 с.

8. Рикер П. Память, история, забвение. Москва, 2004. 728 с.
9. Эко У. Поиски совершенного языка в европейской культуре. СПб.: Александрия, 2009. 423 с.
10. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. СПб.: А-сэд, 1994. 408 с.
11. Хюбнер К. Нация: от забвения к возрождению/ Курт Хюбнер; Под общ.рук. Ю.М. Антоновский. – Москва : Канон : Реабилитация, 2001. 400 с.
12. Dağcı C. Korkunç Yıllar. Istanbul: Ötüken Yayınları, 2006. 264 s.
13. Dağcı C. K. Onlar da insanlardı. Istanbul: Ötüken Yayınları, 2009. 200 s.
14. Dağcı C. Yurdunu Kaybeden Adam. Istanbul: Ötüken Yayınları, 2006. 189 s.
15. Kocakaplan I. Kırımın Edebi Sesi. Cengiz Dağcı. Istanbul: Türk Edebiyatı Vakfı, 2010. 264 s.
16. Kocakaplan I. Bibliografya. Istanbul, 2010. – URL: <http://www.cengizdagci.org/tr/isa-kocakaplan> (дата звернення: 6.07.2017)
17. Кульчинський О. Дж. Дагджи: кримський міст у турецькі виміри. Київ, 2016. – URL: <http://litakcent.com/2014/07/28/dzhenhiz-dahdzhy-krymskyj-mist-u-turecki-vumiry> (дата звернення 4.08.2017)
18. Эмирова А. Дженгиз Дагджи о себе// Редакция Avdet. – URL: <https://avdet.org/ru/2014/09/22/dzhengiz-dagzhi-o-sebe/> (дата звернення: 13.08.2017).
19. Çonoğlu S. Cengiz Dağcının Romanlarında Ata Mirası Toprağa Bağlılık // Karadeniz Dergisi. – 2004. – V. 13 – URL: <http://www.avrasyad.com/Makaleler/1605017038.pdf> (дата звернення: 12.01.2019)

**Rog A. V. ПРОЗА ДЖЕНГИСА ДАГДЖИ:
ПОПЫТКА ЯЗЫКОВОЙ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ДИСКУРСА ПАМЯТИ**

В статье исследуется понятие культурной памяти, конструированной как способ прочтения прошлого через его репрезентацию и осмысление в художественной литературе на примере романа «Страшные годы» крымскотатарского писателя Дж. Дагджи. Определяется влияние этой темы на мировоззренческую позицию самого писателя и, как результат, на формирования понятия «национальная идентичность» в целом. Основная задача состоит в установлении и рассмотрении языковых маркеров для идентификации дискурса памяти в произведениях Дж. Дагджи, в частности в романе «Страшные годы». Внимание сосредоточено на попытке определить специфику становления и самоидентификации крымскотатарской нации через повествование. Именно благодаря ему актуализируется культурная память поколений.

Ключевые слова: роман, крымскотатарская литература, Дженгиз Дагджи, турецкая литература, дискурс памяти, язык, идентичность.

**Rog G. V. 'KORKUNC YILLAR' BY CENGIZ DAGCI:
THE LANGUAGE REPRESENTATION OF MEMORY DISCOURSE**

The paper investigates the concept of cultural memory, designed as a way of reading the past through its representation and comprehension in literature, on the example of the novel «Korkunç Yıllar» written by Crimean-Tatar writer C. Dağcı. It analyses the influence of the mentioned topic on the worldview perspective of the writer and, as a result, on the formation of the concept of «national identity» in general. The main task is to establish and consider the language markers for identifying the discourse of memory in the novels of C. Dağcı, in particular in his novel “The Years of Disaster” (Korkunç Yıllar). The research goals are focused on an attempt to outline the specific traits of the formation and self-identification of the Crimean Tatar nation through its narrative, Through the narrative is implemented the cultural memory of generations.

Key words: novel, Crimean Tatar literature, Cengiz Dağcı, Turkish literature, memory discourse, language, identity.